

ВТРАЧЕНІ
СКАРБИ

Могутні хвилі духовного відродження піднімають із глибин історії і виносять на поверхню імена знижених у сталінські часи синів і дочок Батьківщини. Народові повертається історична правда. „Біліх плям“ стає все менше й менше, кількість реабілітованих імен з кожним днем зростає. Але реабілітації потребують не лише люди, а й пам'ятки. Оті собори наших душ - неперевершені взірці гармонії і краси, працелюбності і величі духу народного, що правили предкам заповітами, несхибно націлювали у будучину, підносили загальнолюдські цінності цивілізації над мертвечиною хуторянства, кон'юнктурністю „злоби дня“. Їх нерідко висаджували в повітря або педантично розбирали на цеглу, прикриваючись благочинними гаслами й намірами.

Нищення культурних цінностей, якими характеризуються останні з 20-х і низка 30-х років, завдали невідшкодовних збитків вітчизняній культурі. За браком документів сьогодні важко уявити справжні масштаби трагедії у житті нашого народу, трагедії його культури та й всієї світової культури загалом. Відомості про нищення тієї чи іншої пам'ятки збереглися переважно завдяки переказам, родинним спогадам. Але й вони нині є дуже цінними для повернення правди, яка має стати гарантією неповторення великого зла.

У пропонованій вчителям історії посібнику даються стислі відомості про деякі найцінніші зруйновані пам'ятки Києва. Вибір міста напевно не викличе подиву. Адже Київ як не найбільше постраждав у роки „культурного нігілізму“.

Те, що не встигли зробити „войовничі безвірники“ у кінці 20-х, було зроблено у 30-х, особливо після перенесення у 1934 р. столиці України із Харкова до Києва. На поширену думку, старовинний Київ із безліччю церковних бань якнайменше відповідав ідеалові соціалістичного міста, а столиці соціалістичної республіки і поготів. Отож і почали змінювати його обличчя у новому дусі. Натхненниками реконструкції Києва вважаються тодішній секретар ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У П. Постишев, голова ДПУ В. Балицький і нарком освіти України В. Затонський. Долю найцінніших пам'яток вирішувало вище партійне керівництво, уряд приймав відповідні постанови, які з цілком зрозумілих причин у пресі не публікувалися.

Вчені намагалися перешкоджати, запобігати лихові. На жаль, це їм здебільшого не вдавалося. Як свідчить нещодавно опубліковане листування В. Затонського у справі Михайлівського Золотоверхого монастиря, за свою чесність і відданість науковій істині вчені дістали від нього ярлика „любителей старья“.

В останні передвоєнні роки архітектурний вигляд Києва був вже докорінно змінений. Замість церковних бань у небо піднялися труби промислових гігантів і незграбні споруди у стилі соціалістичного реалізму. Про історичне минуле нагадують лише поодинокі, чудом уцілілі пам'ятки та місця археологічних розкопок.

Не переоцінюючи значення цього видання, сподіваємося, що воно стане ще одним кроком до повернення народові його культури, знищення „білих плям“ в історії і нашій пам'яті.

ВІЙСЬКОВО-
МИКІЛІЄСЬКИЙ
СОБОР

Собор св. Миколи-головний храм однойменного монастиря- побудований і опоряджений у 1690-1696 рр. коштом гетьмана Івана Мазепи за проектом московського архітектора Йосипа Старцева у бароковому стилі, за деякими відомостями-на місці жіночого Микільського монастиря XI ст. (нині там Палац дітей та юнацтва, площа Слави)

„Будова вражає своєю монументальною красою”,-писав про пам'ятку Федір Ернст. Це була прямокутна в основі споруда з двома вежами й п'ятьма банями (посередині та над кожним із кутів). Західний фасад прикрашало стилізоване ліплення. Колони біля північного та південного входів були перевиті ліпними виноградними лозами. В інтер'єрі собору домінував високомистецький різьблений визолочений семиярусний іконостас, виготовлений на пожертву київського міщанина Созонта Балаки.

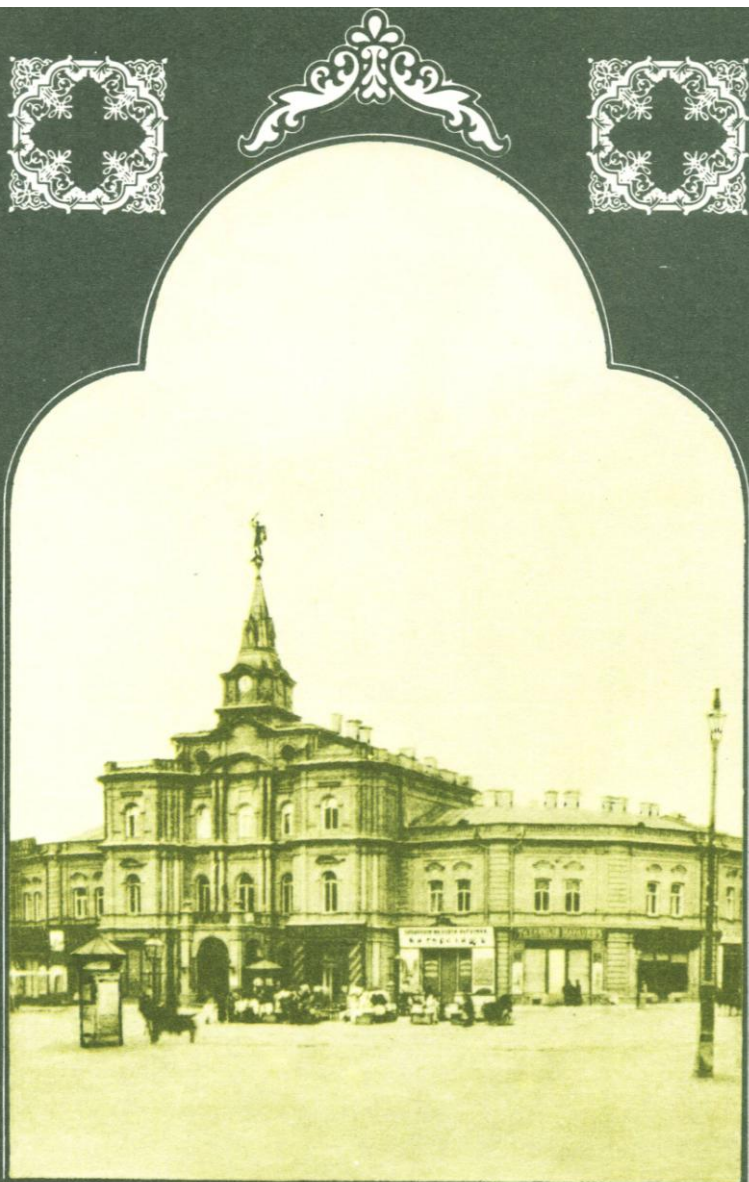
У ході створення київської Нової Печерської фортеці у 30-х рр. минулого століття Великий Микільський монастир опинився в її межах. Монастир було закрито, а собор передано військовому відомству, звідки його остання назва-Військово-Микільський.

В архівному документі Українського комітету охорони пам'яток культури „Про стан та завдання охорони пам'яток культури і природи” вказується, що на початку 1930-х рр. „у Києві намагалися розібрати пам'ятку т. зв. Великої Миколи ради цегли, незважаючи на вказівки про негідність для будівництва матеріалу 17 ст. Миколу попсували, але матеріалу не дістали. Пам'ятку загублено”. Датою зруйнування собору вважається 1934 р.

1750 р. біля собору було побудовано триповерхову дзвіницю в тому ж стилі українського (козацького) барокко. Наприкінці XIX ст. її баню замінили новою у так званому російському псевдовізантійському стилі. Значно пошкоджена у роки громадянської війни дзвіниця була незграбно поремонтована 1922 р., зруйнована 1934 р. Проіснувала до 1960-х рр. лише занедбана, осиротіла монастирська трапезна „мазепинського будівництва”, доки її не знесли в ході спорудження Палацу піонерів. У 1988 р. газета „Культура і життя” назвала винним у останній руйнації автора проекта нової споруди київського архітектора А. Милецького, який спланував зводити Палац прямо на місці головних монастирських споруд-собору і дзвіниці. Втім Милецький був виконавцем соціального замовлення.

Свого роду соціальне замовлення виконував колись і московський зодчий Йосип Старцев, що спорудив у Кремлі церкву Спаса „за золотими ґратами” та надбрамний терем Крутицького подвір'я. Щоправда, його замовником у Києві був „зрадник” Іван Мазепа.

„Мазепинство” цілеспрямовано випікалося гарячим залізом із 1930-х аж до недавніх років. Офіційним опонентам старого гетьмана чомусь традиційно бракувало аргументів. Тому, як кажуть, хоч не по конях, так по оглоблях: нищилися пам'ятки архітектури, фундавані далекоглядним меценатом

МІСЬКА
ДУМА

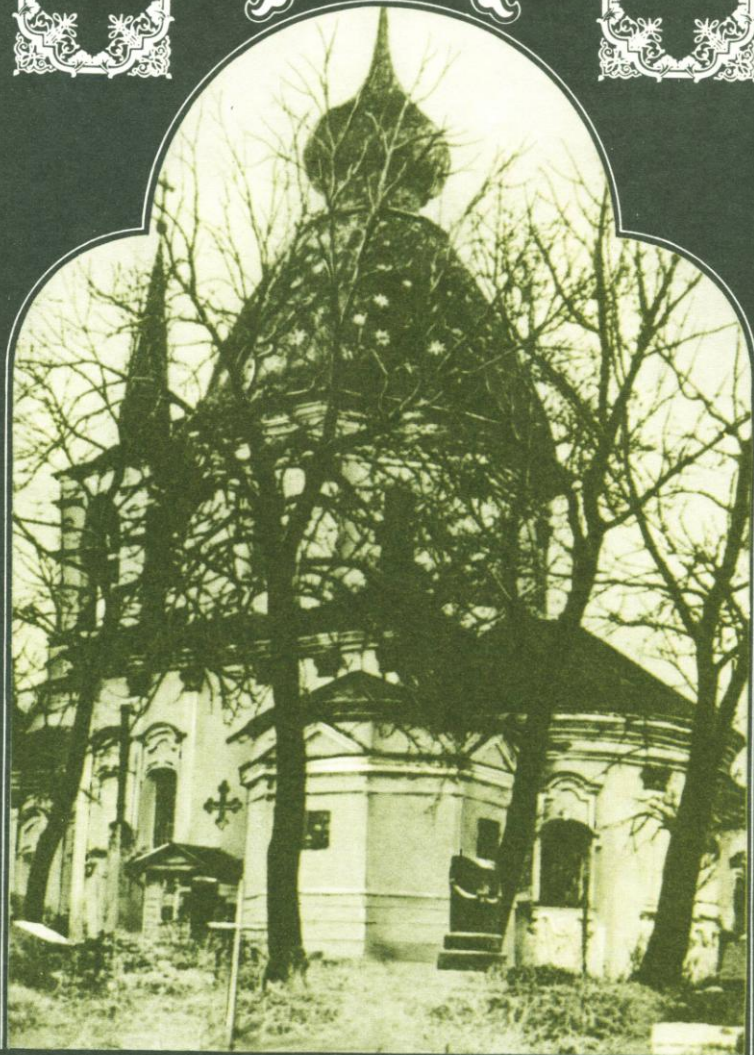
У другій половині XIX ст., коли центр міста перемістився з Подолу в нагірну частину, на Хрещатицькому майдані (нині - це майдан Незалежності) за проектом учня Вікентія Берет архітектора Олександра Шілле побудовано у стилі необарокко Миську думу. Олександр Шілле

працював у Києві з 1869 по 1897 р. Освіту здобував у Петербурзькій Академії мистецтв та Берлінській будівельній академії, студював у Парижі й Італії. Серед спроектованих архітектором споруд - колегія Павла Галагана, будинок біржі, жилі будинки. У 1870-і рр. Шілле оригінально вирішив будови міського водогону. Проте найголовнішим його творчим здобутком стала саме споруда Миської думи. Будівництво її закінчили у 1876 р., воно обійшлося місту, за даними історика М. Захарченка, в 326 тис. карбованців. Споруда у плані мала форму підкови, закругленим фасадом виходила на Хрещатик. Центральний корпус, де розташовувалися міська управа і зал засідань думи, мав три поверхи, бічні-по два (на початку XX ст. надбудовано третій поверх). У бічних корпусах містилися крамниці і торговельні контори. Над центральним корпусом здіймалася вежа з пірамідальним шпилем, на якому містився визолочений герб Києва (архангел Михаїл з мечем перемагає змія). Після революції герб передано до Історичного музею, на його місці замайоріла червона зірка.

Будинок Миської думи як головна цивільна споруда міста був осередком найрізноманітніших подій. На майдані перед ним 18 жовтня 1905 р. відбулася маніфестація трудящих Києва, яку розстріляли царські війська. У пореволюційні роки тут знаходилися Київський губернський, потім окружний виконавчий комітет та міськрада, згодом - київські міськком і обком КП(б)У.

Перед будинком на місці пам'ятника П. Столипіну, знятого у березні 1917 р., 1922 р. встановили погруддя Карла Маркса (скульптор Йосип Чайков), про яке у нарисі „Київ" Йосип Мандельштам відгукнувся так: „Ні, це не Маркс, це щось інше! Може, це чудовий кербуд чи геніальний бухгалтер? Ні, це не Маркс".

Будинок думи зруйновано 1941 р. у перші місяці окупації міста. За однією версією- фашистами, за іншою- його замінували при відступі радянські війська. Залишки стін розібрали 1944р.

ВСІХСВЯТЬСЬКА
ЦЕРКВА

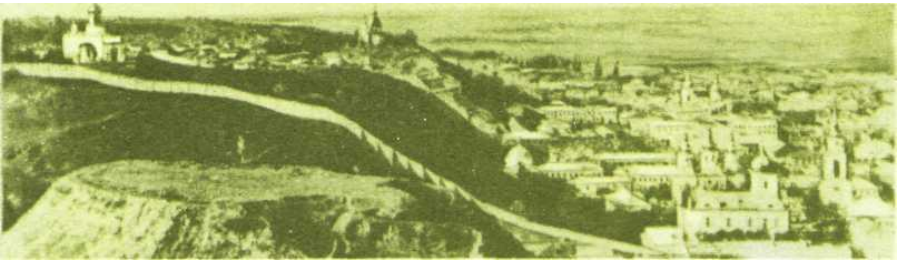

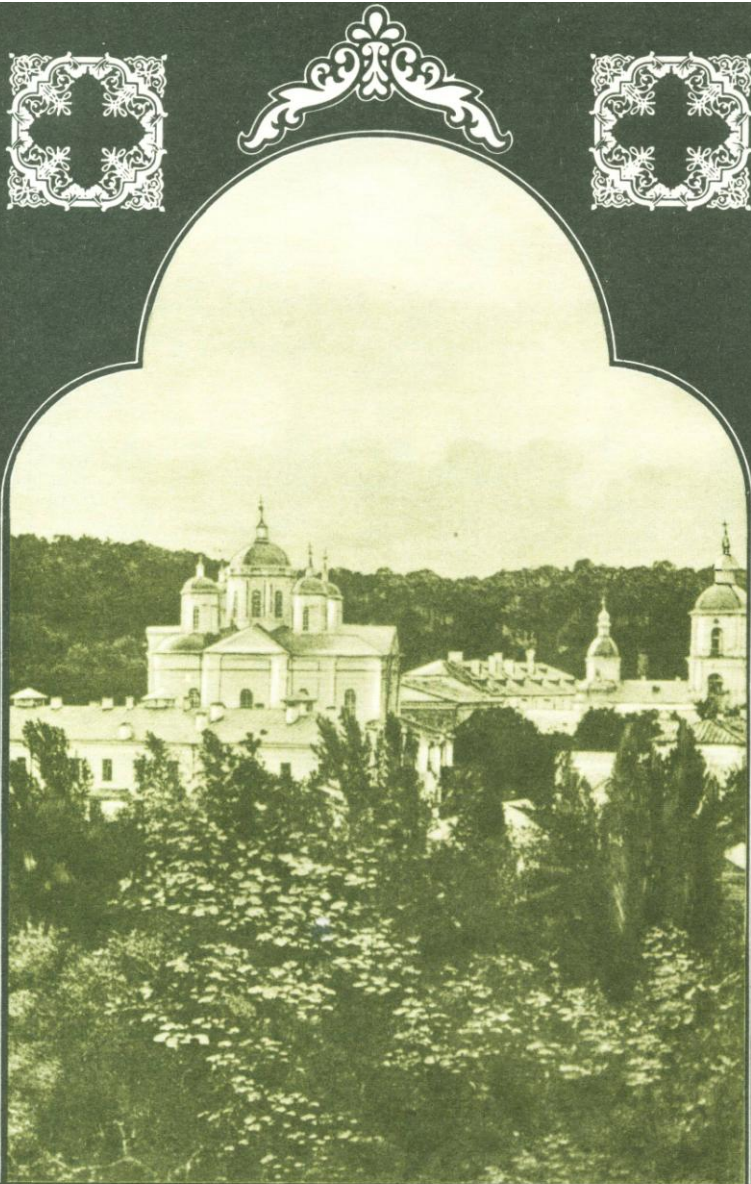
У західній частині Подолу, на Щекавиці- одній з трьох гір, на яких, за літописом, оселилися засновники Києва- Кий, Щек, Хорив, 1782 р. споруджено церкву Всіх Святих, а 1809-го ампірну дзвіницю при ній. Ще раніше, близько 1772 р., тут засновано Подільський цвинтар, на якому поховано славетного композитора Артема Веделя, архітектора Андрія Меленського, художника Максима Буряківського, історика Володимира Іконникова, письменника Костянтина Думитрашка. Кладовище правило за пантеон для знатних родин членів магістрату, війтів, купців, багатих міщан. За легендою, на Щекавиці у 912 р. упокоївся князь Олег, прозваний Віщим (звідси й інша назва гори- Олегівська). 1658 р. на горі стояли табором козацькі загони Данила Виговського, що билися із загонами воеводи В. Шереметьєва.

21 жовтня 1935 р. президія Київської міськради окремою постановою ухвалила „закриття Щекавицької церкви „Всіх святих" старослов'янської орієнтації", мотивуючи тим, що навколишня територія невдовзі правитиме за „районований парк". Пам'ятку і цвинтар знищено, розважальних планів не реалізовано.

Донині на Щекавиці не увічнено місця могил видатних киян, церкви XVIII ст., давньоруського храму, в якому служив священник Василій, згодом архімандрит Києво-Печерського монастиря.

„Закриті кладовища ми маємо перетворити на відкриті сади,-іще 1934 р. писав журнал „Соціалістичний Київ",-таке чергове, невідкладне завдання наступних років 2-ої п'ятирічки

МЕЖИГІРСЬКИЙ
МОНАСТІР

Заснування Спасо-Преображенського монастиря на горбистому березі Дніпра, на північній околиці сучасного Вишгорода, пов'язується із появою тут після 988 р. грецьких ченців і спорудженням київським митрополитом Михайлом дерев'яної церкви Спаса. За переказами, замість старої дерев'яної церкви князь Андрій Боголюбський у другій половині XII ст. спорудив нову - Преображення Господнього, у народі названу Білим Спасом. У XV ст. київські ченці заселяли тутешні печери. Тоді ж побудовано невеличку церкву святого Миколи.

У 1520 р. козаки попросили дозволу в польського короля відродити запустілий Межигірський монастир. За три роки такий дозвіл надійшов. Богдан Хмельницький передав Межигір'ю кілька сіл і Вишгород, колишню заміську резиденцію Ярослава Мудрого. Заможна запорозька старшина обдаровувала Межигір'я цінними речами. Згодом монастирем опікувалися-гетьман Іван Мазепа, останній кошовий отаман Війська Запорозького Петро Калнишевський. За переказами, послучником монастиря був Максим Залізняк. 1710 р. тут похований керівник Правобережної козаччини, полковник фастівський Семен Палій.

У XVII ст. завдяки ігуменам Афанасію та Ісаї Копинському монастир розбудовується, стає значним церковним осередком. Та 1651 р. війська князя Я. Радзивілла сплюндрували його. Невдовзі монастир відбудували, і 1687 р. він дістав право ставропігії (автономії, прямого підпорядкування патріархові).

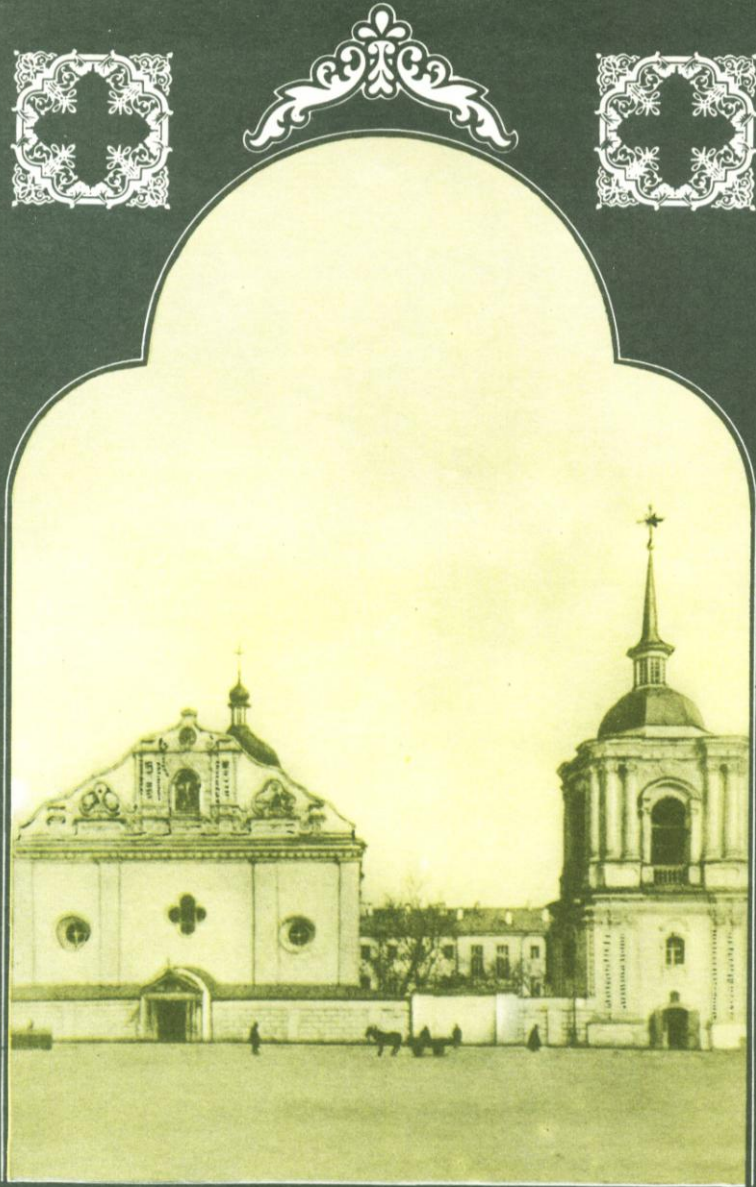
Із XVII ст. походить відома пам'ятка української історіографії - Межигірський літопис, що охоплює 1608 - 1700 рр. (в іншому варіанті 1393- 1620 рр.). Як припускають деякі дослідники, його автором був один із запорожців, які доживали віку в монастирі; за іншою версією - Ілля Кошчаківський, настоятель Спасо-Преображенської монастирської церкви.

У XVIII ст. Межигірський Спас - один з найвизначніших і найбагатших монастирів на Україні. У 1676 - 1690 рр. замість дерев'яного побудовано мурований Спасо-Преображенський храм, всередині встановлено різьблений іконостас. Коштом Петра Калнишевського збудували 1768р. церкву св. Петра і Павла, 1766 р. за проектом Івана Григоровича-Барського - братський корпус (у 1816- 1817 рр. перебудований архітектором І. Кедріним). У 1772 - 1774 рр. споруджено браму із дзвіницею коштом того ж Калнишевського (як вважають дослідники, за проектом Григоровича-Барського).

1787 р. у монастирі сталася велика пожежа. Після закриття монастиря тут у 1798- 1874 рр. діяла фаянсова фабрика, у 1826 - 1874 рр. функціонувала мистецька промислова школа. Наприкінці XIX ст. монастир відновили спочатку як чоловічий, а потім жіночий, який проіснував до революції.

У 1923 р. на базі колишньої фаянсової фабрики на садибі монастиря було створено мистецько-керамічний технікум. 1929 р. його реорганізовано в художньо-керамічний інститут, 1931 р. переведено до Києва й перейменовано на Український інститут силікатів. Дебатувалося питання про створення після пожежі у Межигір'ї державного заповідника.

Знищення історико-культурних надбань колишнього монастиря почалося у 1931 р. Першим постраждав іконостас Свято-Преображенського храму. У 30-х рр. у зв'язку із забудовою Межигір'я (будівництво дачі для родини П. Постишева, тодішнього секретаря ЦК КП(б)У) переважну частину будівель монастиря розібрано.

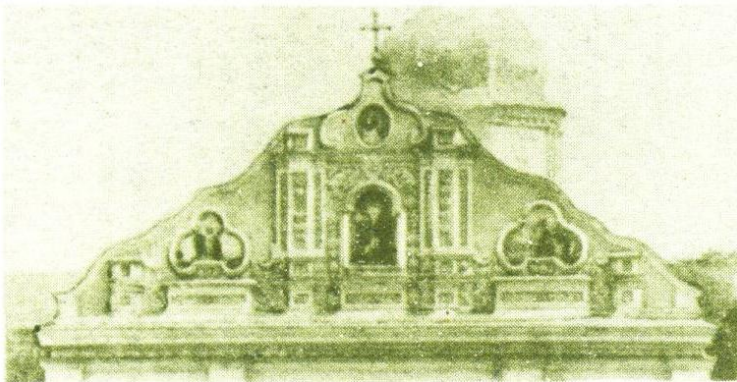
ПЕТРОПАВЛІВСЬКА
ЦЕРКВА

Через вулицю від Флорівського монастиря, недалеко від церкви Богородиці Пирогощої, на нинішній Костянтинівській вулиці стояла Петропавлівська церква, споруджена 1610 р. ченцями-доміні-какцями як готичний римо-католицький костьол св. Миколи. Відомо, що при будівництві застосовувалася цегла із пам'ятки давньоруських часів-церкви святих Бориса і Гліба у Вишгороді під Києвом. За Богдана Хмельницького, у час боротьби з католицизмом, костьол був спустошений, у його приміщенні міщани й козаки влаштували шинок.

Лише на початку 1690-х рр. напівзруйновану споруду передали київському митрополитові Варлааму Ясинському, в минулому ректору Могиллянської академії, настоятелю Києво-Печерського монастиря, що відстоював невідлеглисть Київської митрополії Москві. Після ґрунтовної перебудови приміщення костьолу відкрили церкву Петра й Павла. Але через нестачу коштів вона до середини XVIII ст. занепадала. У 1744-1750 рр. споруду знову перебудували. Замість готичного ступінчатого фронтона зроблено бароковий, дах знижено, всередині встановлено чотирирядний іконостас у стилі рококо (золото на червоному тлі), визнаний одним із кращих зразків тогочасного мистецтва різьблення. Тоді ж поруч із церквою архітектор Іван Григорович-Барський спорудив триповерхову дзвіницю. Після пожежі 1811 р. над її уцілілими двома поверхами надбудували ампірну баню зі шпилем. У 1787-1826 рр. у Петропавлівській церкві знаходився грецький Катерининський монастир, потім її передали Київській духовній семінарії. Під час першої світової війни іконостас пошкодили перефарбуванням, не вельми вдалими були й нові розписи на стінах.

У 1920 р. богослужіння в церкві припинили. Споруду планували пристосувати під фондосховище Центрального архіву республіки, проте при нез'ясованих обставинах пам'ятковий комплекс 1935 р. знищено. Церква на честь апостолів Христових Петра і Павла, що упокоїлись 67 р. в Римі, загинула мученицькою смертю, як і самі святі апостоли.

БОГОЯВЛЕНСЬКА
ЦЕРКВА

У XV- XVII ст. ст. в українських містах при церквах діяли релігійно-національні товариства- братства. Братчики, найчастіше члени ремісничих і цехових організацій, об'єднувалися для догляду за храмами, допомоги бідним, хворим і самотнім єдиновірцям, а головне-в умовах посиленої латинізації та колонізації

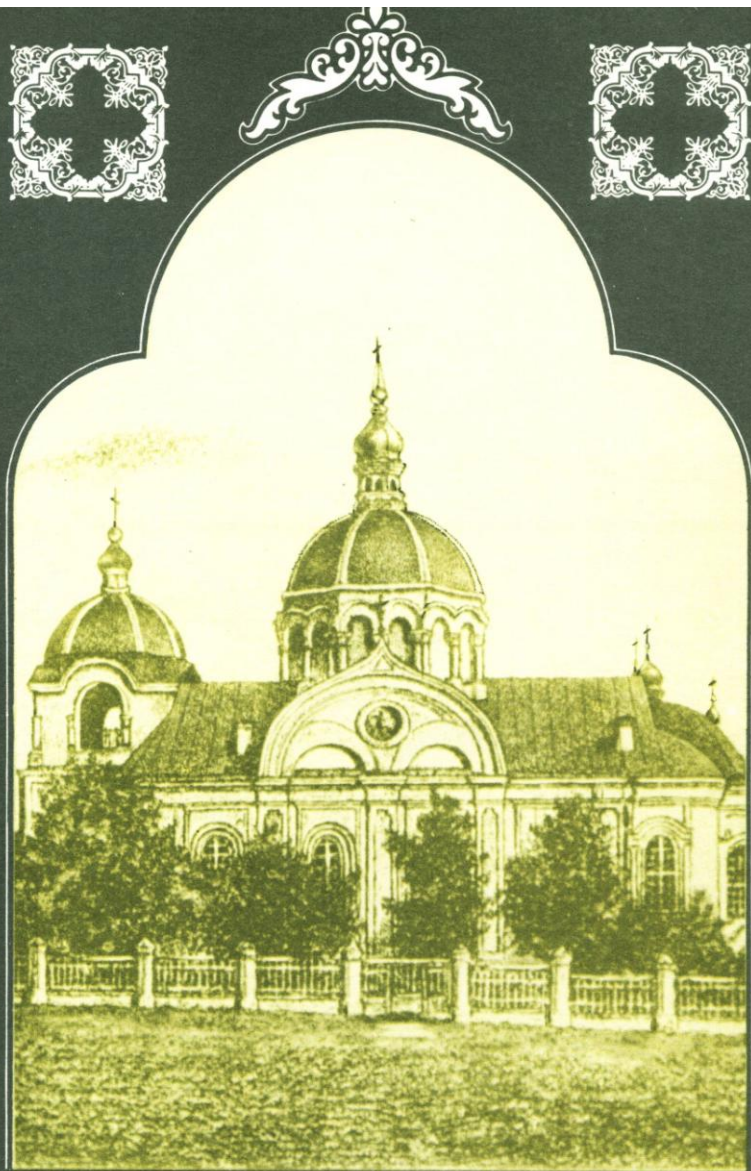
ставали активними оборонцями української самобутності, національної гідності, предківських обрядів, віри, традицій. Відоме з 1453 р. Львівське братство при церкві Успіння Богородиці якнайкраще прислужилося культурно-освітній справі, наприкінці XVI ст. воно навіть мало власну друкарню.

Особливо братчики клопоталися збереженням бібліотек, організацією шкіл, вбачаючи в цьому чи ненайголовнішу перепону для денационалізаційних впливів. Серед київського загалу знайшлася свідомо шляхтянка- дружина мазирського маршалка Степана Лозки Галшка (Слизавета) Гулевичівна, яка 1615 р. пожертвувала двір і садибну землю на Подолі для заснування православного монастиря і школи, що стала основою Києво-Могилянської академії. Богоявленське братство, що виникло роком пізніше на фундації Гулевичівни, діяло подібно Львівському. Найвизначніші українські громадяни, зокрема козаки, мали за честь належати до нього. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, який вписався до братства з усім козацьким військом, 1616 р. фінансував будівництво в монастирі, на північно-східному боці теперішньої Контрактової площі, дерев'яної церкви Богоявлення. Під нею у 1622 р. поховано й самого гетьмана. На цьому ж місці у 1690— 1693 рр. коштом гетьмана Івана Мазепи будується нова церква, одна з найкращих у стилі українського (козацького) барокко. Автором її проекту, як і водночас побудованого „Великого Миколи" на Печерську, одні дослідники вважають московського будівничого Йосипа Старцева (Старченка), інші-Івана Зарудного, вихованця Києво-Могилянської колегії, видатного архітектора і різьбяр, українця, що, як і Старцев, працював у Москві. На думку доктора мистецтвознавства Григорія Логвина, Зарудний розпочинав, а Старцев завершував будівництво.

Після великої пожежі 1811 р. на Подолі церкву відновили, а 1825 р. всередині встановили високохудожній ампірний іконостас роботи київського архітектора Андрія Меленського. Внутрішні розписи здійснили київський художник Іван Квятковський та італійський майстер Антоніо Скотті. У 1853 р. всі п'ять бань церкви визолотили. Серед реліквій собору були коштовні дари: Петра Могили-срібний вівтарний хрест, матері Івана Мазепи ігумені Магдалини - срібна чаша.

До комплексу будівель Братського монастиря Богоявлення також входила триповерхова дзвіниця, споруджена за проектом Степана Ковніра у 1756-1796 рр. (1829 р. перероблена А. Мелен-ським).

З приходом Радянської влади монастир закрито, будівлі частково передано під лікувальний заклад. 1935 р. Богоявленську церкву висаджено в повітря, дзвіницю розібрано.

ГЕОРГІВСЬКА
ЦЕРКВА

Заложив Ярослав город - великий Київ, а в города сього ворота є Золоті. Заложив він також церкву святої Софії, премудрості божої, митрополію, а потім церкву на Золотих воротах, кам'яну, Благовіщення святої бсгородиці. Сей же премудрий великий князь Ярослав задля того спорудив [церкву] Благовіщення на воротах, [щоб] давати завше радість городу сьому святим благовіщенням господнім і молитвою святої бого-родиці та архангела Гавриїла. Після цього [він звів] монастир святого Георгія [Побідоносця] і [монастир] святої Орини", - повідомляє літописець у рік 60-річного ювілею Ярослава Георгія Володимировича Мудрого. Князь надав своє хрестильне ім'я (Георгій-Юрій) двом містам - Юр'єву в Чудській землі (нині м. Тарту) та Юр'єву на річці Росі (нині м. Біла Церква). Промовляє до нас сьогодні Софія Київська. Зовсім інша доля спіткала дві останні пам'ятки, згадані у літопису. Не судилося церкві Георгія Побідоносця, як і всьому Георгіївському монастиреві, „перемогти” час.

Стояв головний храм Георгіївського чоловічого монастиря на розі Володимирської вулиці і Стрілецького (Георгіївського) провулка у ХХ ст... Ймовірно, храм закладено 1037 р., освячено не пізніше 1051 р.

Коли 1063 р. помер брат Ярослава Мудрого - князь псковський, а згодом в'язень і чернець Судислав, його поховали саме в Георгіївській церкві. Як стверджується у класичному путівнику Федора Ернста (К., 1930), „великокнязівська церква була поволі зруйнована”. Детальніших відомостей бракує. Проте можна припустити, що біда 1124 р., коли, за свідченням Лавренгіївського списку ліопису, в Києві 23-24 червня „на Поділлі і на Горі” самих церков згоріло близько шестисот, не оминула цю споруду. Можливо, вона була відремонтована, але до ХVІІ ст. занепада зовсім. У 1674 р. київським воєводою князем Юрієм Трубецьким на тому ж місці закладена нова дерев'яна церква, освячена у листопаді-грудні того ж року.

У 1744 р. на старих підмурках заклали вже муровану церкву, будівництво якої тривало до 1752 р. Свій бароковий вигляд як особливу мистецьку цінність споруда втратила у ХІХ ст. через перебудови. Зберігся іконостас ХVІІІ ст. із різьбленням на вишнево-червоному тлі, а також мармуровий надгробок Костянтина Іпсіланті, господаря Молдови і Валахії (1790-1806 рр.), похованого в церкві. Внутрішні розписи виконав Іван Іжакевич, один із найпопулярніших українських художників.

За свідченнями, розшуканими Титом Гевриком, куратором виставки Українського музею в Нью-Йорку „Втрачені архітектурні пам'ятки Києва”, церкву, її середньовічні підмурки, іконостас і могилу Костянтина Іпсіланті з надгробком знищено 1934 р. На цьому місці за проектом Йосипа Каракіса споруджено жилий будинок.

ЦЕРКВА
РІЗДВА
ХРИСТОВОГО

Дерев'яна церква Різдва Христового, що знаходилася на розі сучасної вулиці Петра Сагайдачного і Поштової площі, відома з першої половини XVI ст. „Відомості" Київської протопопії від 2 квітня 1784 р. інформували: „Церква в ім'я Різдва Христового з дерев'яним парканом. Після пожежі в старій дерев'яній церкві, збудованій в 1564 році, відбудована коштом бурмістра київського Романа Тихоновича в 1717 році, а потім в 1743 році розпочато будівництво останньої церкви". Воно тривало до 1783р.-майже сорок років.

У 1810-1814 рр. на місці дерев'яного за проектом архітектора А. Меленського зведено новий мурований собор. Восьмикутна в плані будова мала велику півсферичну баню і півкруглу вітарну апсиду. Бічні фасади прикрашали чоти-риколонні портики, із заходу була споруджена дзвіниця з циліндричною баштою і шпилем. Серед раритетів храму-золочений іконостас, стародавній образ св. Миколи Чудотворця, плащаниця, виткана шовком у 1545 р. Коштом київського купця Терехова 1841 р. добудовано приділ в ім'я Сергія Радонезького.

Історія церкви Різдва Христового тісно пов'язана з ім'ям Т. Г. Шевченка. Певний час вона була відома навіть як „Шевченківська церква". У 1861 р. тут з 6 по 8 травня стояла труна із тілом Великого Кобзаря, 7 травня 1861 р. у присутності багатотисячної громади служили панахиду. Звідси пароплавом труну повезли на Канівські кручі.

Завідувач міськомгоспу Чернов у листі від 13 січня 1933 р. до президії Київської міськради згадує пам'ятку у зв'язку „з проблемою влаштування наскрізної автогужової магістралі до Поштової площі, що її в майбутньому буде перетворено на площу перед Річковим вокзалом шляхом збільшення за рахунок зносу кварталу з церквою Різдва". Плани руйнації, за відомостями професора Олексі Повстенка, були реалізовані 1935 р. Ідея реконструкції площі перед річковим вокзалом лишилася на папері. Київські вчені не змогли обстежити пам'ятку перед знесенням, усе золоте й срібне церковне начиння було вилучено, різьблений дерев'яний іконостас спалено, ікони продано за кордон.

МИХАЙЛІВСЬКИЙ
ЗОЛОТОВЕРХІЙ
МОНАСТІР

На південно-західній околиці Старокиївської гори, відомої пізніше як Михайлівська, у межах Дмитрівського монастиря син київського і туровського князя Ізяслава-Дмитрія Ярославича Святополк-Михайло (1050 - 1113 рр.) заклад у 1108 р. на честь архістратига вождя-воєводи „небесного воїнства" Михаїла триапсидний, тринавовий, шести-стовпний, хрестовокупольний собор, завдяки своїй золотій бані названий Золотоверхим. Будівництво закінчилось у 1113 р. Згодом за назвою собору весь Дмитрівський монастир перейменовано на Михайлівський Золотоверхий.

У 1240 р. під час Батієвої навали собор пограбували і спустошили. Його реконструкція частково проводилася 1470 р., але до XVI ст., особливо після нападу кримських татар 1482 р., він стояв занедбаний і лише наприкінці століття був поновлений. Між 1655 і 1671 рр. коштом гетьмана Богдана Хмельницького верхи церкви покрили листами золоченої міді. У XVIII ст. біля неї збудовано трапезну - церкву Іоанна Богослова (1713 р.), 1716 - 1719 рр. - дзвіницю, 1760 р. - економічну браму, на зламі XVII - XVIII ст.ст. - монастирські готельні приміщення. У 1715- 1719 рр. споруджено нові, північну та південну, нави, у 1740 р. фасад прикрашено бароковими оздобами. Тоді ж виготовлено п'ятиярусний іконостас, відмальовано фрески.

Михайлівський собор був дуже вдалим поєднанням візантійського і барокового стилів. Його інтер'єр прикрашали мозаїки і фрески, фрагменти з яких зберігаються тепер у заповіднику „Софійський музей", Третьяковській галереї в Москві, Російському музеї в Санкт-Петербурзі. Привертав увагу високохудожній іконостас з позолотою та різьбленням, виконаний чернігівським майстром Григорієм Петровим у 1718 р. коштом гетьмана Івана Скоропадського. Серед інших реліквій - рака св. Варвари (близько 32 кг срібла), передана гетьманом Іваном Мазепою 1694 р., царські ворота 1812 р. На хресті центральної бані собору містився подарований Богданом Хмельницьким золотоглавий орел, а на фронтоні - барельєф архангела Михаїла. Після перенесення 1934 р. столиці республіки до Києва було ухвалено проектування і будівництво Урядової площі на місці собору і навколишній території. Вчені Дмитро Айналов, Фелікс Кон, Микола Макаренко, Федір Ернст намагалися перешкодити руйнуванню пам'ятки, але вдалося врятувати лише фрагменти давньоруських фресок та мозаїк. Попри спроби тодішніх урядовців довести її незначну наукову й мистецьку вартість професори археолог Микола Макаренко та історик архітектури Іполит Моргилевський не поступилися науковою істиною і християнською гідністю.

Першого заслано в сталінські табори, другий прагнув всіляко відтягнути руйнацію, згодом від психічного перенапруження збожеволів. Археологи Ф. Мовчанівський і К. Гончаров після нетривалих розкопок і досліджень дійшли висновку, що дуже мала частина собору датується XII ст. Пам'ятку висаджено у повітря 1936 р. Залишки її стін із фрагментами фресок простояли ще два роки.

За усталеним поглядом, винуватцем знищення Михайлівського монастиря досі вважався лише нарком освіти Володимир Затонський. Нещодавно в архівах розшукано рішення Політбюро ЦК КП(б)У з цього приводу.

Із всього комплексу монастиря уціліли лише трапезна, готельні корпуси (нині приміщення інститутів АН України) та окремі деталі архітектурного оздоблення.

УСПЕНСКИЙ
СОБОР

Соборна церква Успіння Пресвятої Діви Марії - головний, найвеличніший собор Києво-Печерської лаври - була зведена у 1073 - 1078 рр. мандрівною артіллю візантійських майстрів, за іншими джерелами - давньоруськими майстрами на чолі з лаврським ченцем Феодосієм. Літописи сповщали, що розписи виконано у 1083 - 1089 рр. давньоруськими художниками Алімпієм і Григорієм. Церква за своїм планом і будовою вважалася типовою спорудою киево-візантійського будівництва XI ст. - тринавова, триапсидна з нартексом. Із західного боку вона мала хори. Вкрито її було коробовим перекриттям, центральна частина якого спиралася на чотири стовпи й перекривалася циліндрично-сферичною банею. З північного боку до головної споруди прибудували невелику триапсидну церкву. Підлогу собору виготовили з волинського шиферу, різьбленого візерунками та інкрустованого мармуром.

У XIII - XIV ст. ст. Успенський собор неодноразово розорювався і грабувався, але його знову й знову відбудовували. Наприкінці XVII ст. він був відновлений коштом гетьманів Івана Самойловича та Івана Мазепи. У 1718 р. після нищівної пожежі, що охопила всю лавру, собор значно перебудували і реставрували під керівництвом архітектора І. Коландіна у стилі українського барокко. Стіни, фронтони, апсиди оздобили багатим ліпленням. У 1729 р. лаврські майстри на чолі з С. Лубенським почали розписувати стіни собору. Серед настінних малюнків була унікальна портретна галерея добродійників собору: від старокіївських князів до українських гетьманів. Чотирирусний різьблений і визолочений іконостас виготовив чернігівський майстер Григорій Петров. Майстри лаврської іконописної школи під керівництвом З. Голубовського у 1772 - 1776 рр. поновили розписи в соборі. Наприкінці XIX ст. було знято чотири ряди іконостасу. Тоді ж старі розписи замальовано новими. Керував роботами художник В. Верещагін.

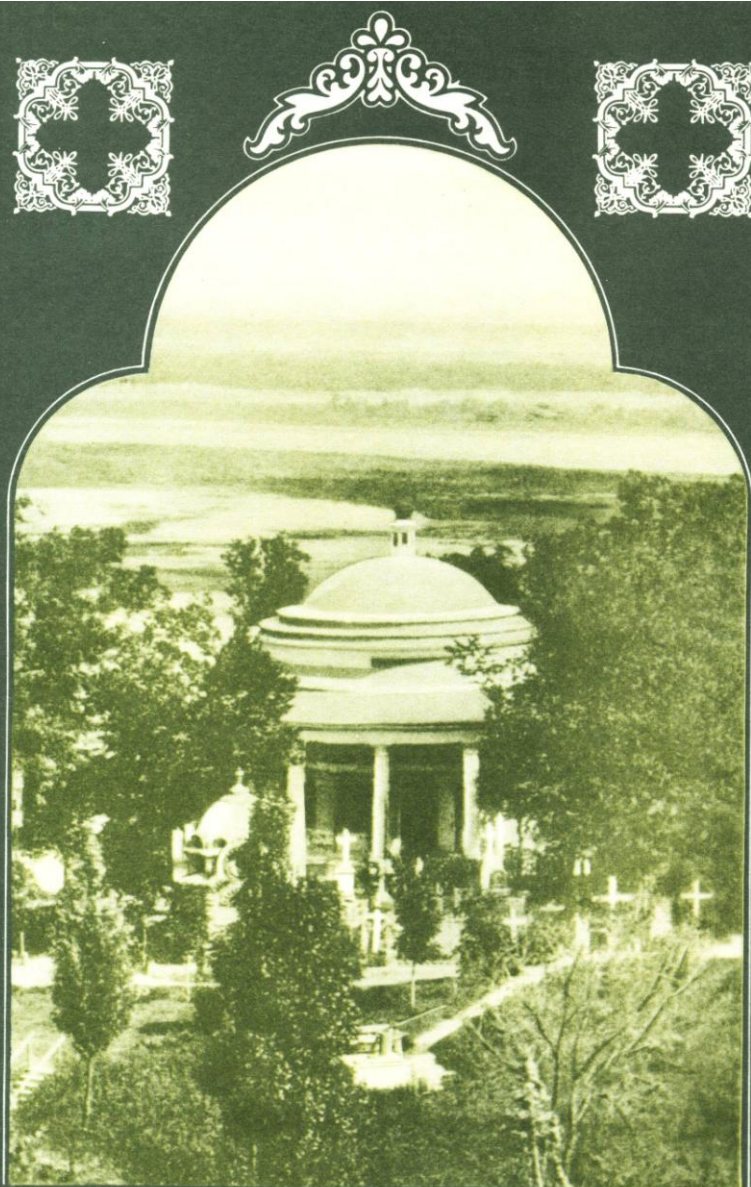

У 1729 р. лаврські майстри на чолі з С. Лубенським почали розписувати стіни собору. Серед настінних малюнків була унікальна портретна галерея добродійників собору: від старокіївських князів до українських гетьманів. Чотирирусний різьблений і визолочений іконостас виготовив чернігівський майстер Григорій Петров. Майстри лаврської іконописної школи під керівництвом З. Голубовського у 1772 - 1776 рр. поновили розписи в соборі. Наприкінці XIX ст. було знято чотири ряди іконостасу. Тоді ж старі розписи замальовано новими. Керував роботами художник В. Верещагін.

З давніх часів на території собору ховали кївських князів, знатних людей, найвище духовництво. Тут були поховані Петро Могила, Інокентій Гізель, Єлисей Плетенцький, Захарія Копистенський.

На початку фашистської окупації Києва, 3 листопада 1941 р., через деякий час після відвідання лаври високими чинами німецької армії і президентом Словаччі Тісо собор злетів у повітря. Він був замінований перед відступом радянських військ. Незадовго до вибуху цінності з Успенського собору були вивезені гітлерівцями (досі всі не розшукані).

Для неспростовного трактування обставин знищення безцінної пам'ятки бракує документальних доказів.

АСКАНІЯ-НОВА
МОГИЛА

У місцевості під Києвом, що в давньоруські часи називалася Угорське урочище, 882 р. військо ладозького князя, малолітнього Ігоря Рюриковича, від імені якого діяв авантюрист-воєвода, новгородський князь Олег Віщий, захопило і вбило князя київського (полянського) Аскольда. Один з найвизначніших і най-масштабніших державних діячів раннього європейського середньовіччя, законний спадкоємець київського престолу, він «860 р. провів перше хрещення України-Русі й заснував Київську єпархію в ранзі митрополії. Невдовзі після перевороту християнин боярин Ольма, який мав на цій землі двір, спорудив на могилі Аскольда (у хрещенні- Миколая) дерев'яну церкву св. Миколи Мирлікійського (чудотворця).

У XVII ст. на місці давньої церкви стояв характерний для українського будівництва дерев'яний храм з трьома банями. За проектом Андрія Меленського його замінили мурованою спорудою-ротондою із півсферичною банею та колонадою. Тарас Шевченко 1846 р. намалював церкву і цвинтар, на якому згодом покоївся прах відомого колекціонера, першого збирача раритетів шевченкіани Василя Тарнавського, а також акторів М. Соловцова, М. Глебової, В. Неделіна та інших відомих людей.

Закрите після революції кладовище постановою президії Київської міськради від 23 грудня 1934 р. ліквідовано зовсім, у церкві припинилося богослужіння. Передісторію цієї ухвали пов'язували з діяльністю тодішнього наркома освіти Володимира Затонського. 1989 р. науковий співробітник заповідника „Стародавній Київ" Ірина Киржаєва розшукала його лист.

„Київська міськрада
тов. Гінзбургу.

За моїм дорученням комісія археологів та художників оглянула Аскольдову могилу. Копію записки тої комісії надсилаю.

Як ми з вами умовились, Аскольдову могилу треба як кладовище ліквідувати, церкву закрити, надгробні пам'ятники використати як матеріал для будівель

та оформлення парків тощо. Зазначені в записці могили до остаточного вирішення поки що хай залишаються. Лишень одне зауваження-бажано, щоб мрамор (в оригіналі так.-Авг.) в великих кусках (не плитняк, а іншої форми глиби) було використано як матеріал для скульптури, а то, приміром, не могли донедавна знайти шматки мрамору, щоб замовити бюсти вождів революції.

З цього погляду підтримую прохання художнього інституту з тим, щоб мрамор було передано НКО (народному комісаріату освіти), а ми вже будемо видавати скульпторам. В. Затонський".

За проектом Петра Юрченка церкву перебудували на парковий павільйон, навколо розпланували парк. Цей же архітектор у 1936-1937 рр. підготував проект відкритого театру біля Аскольдової могили. Театр на цвинтарі-такого, напевне, світ іще не знав.

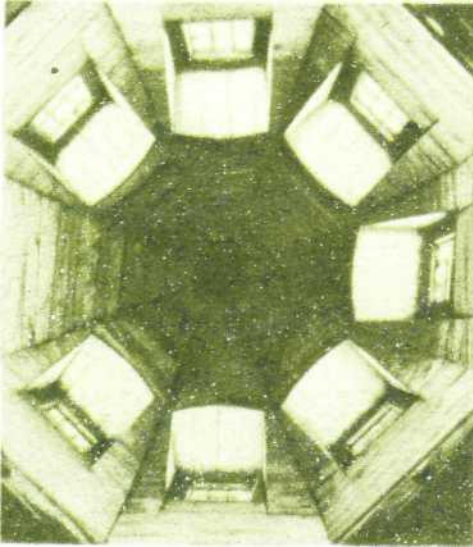
Під час фашистської окупації тут зробили німецький військовий цвинтар, знищений після взяття Києва радянськими військами.

ДЕРЕВ'ЯНА
УНІАТСЬКА
ЦЕРКВА

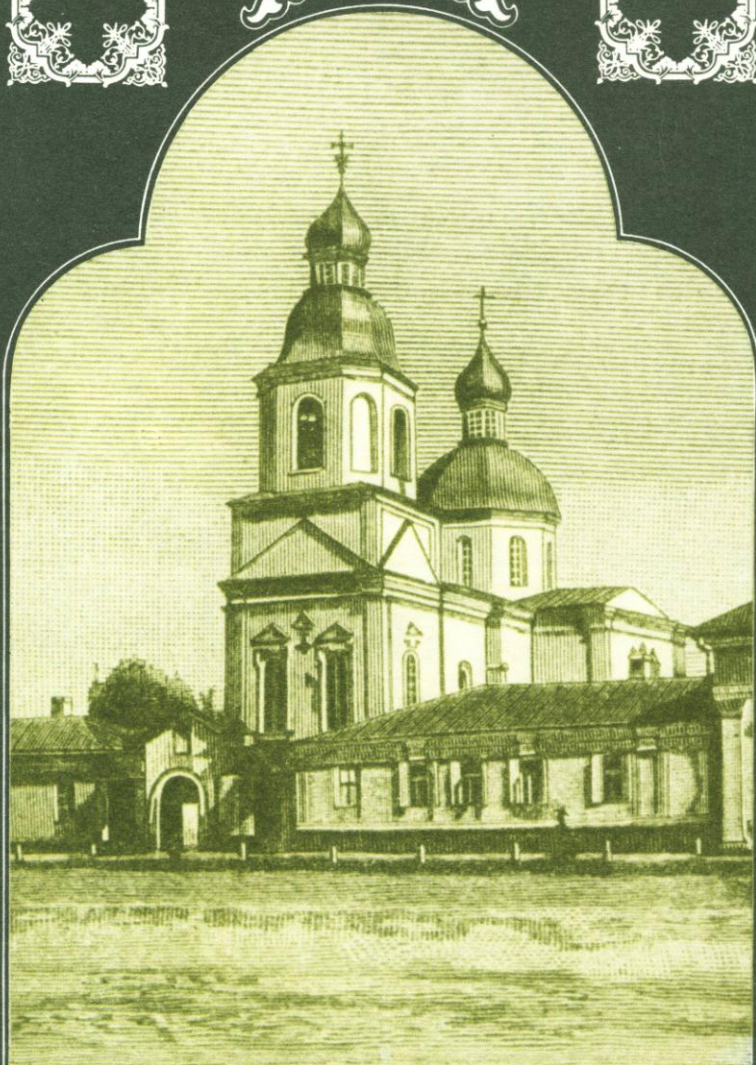
У 1915 р. під час першої світової війни для потреб полонених австрійських військових (галичан-уніатш) встановили невеличку деревину уніатську церкву.

її привезли у розібраному вигляді з Галичини і склали на новому місці. Первісне місцезнаходження споруди, та час будівництва встановити не вдалося. За свідченнями старожилів, церква була відома як храм українських січових стрільців. У Києві в листопаді 1917 р. з українських січових стрільців, що були в російському полоні, та солдатів-українців царської армії було сформовано Галицько-Буковинський курінь січових стрільців, який згодом став полком, а потім корпусом і уславився як найбоєздатніший відділ Армії Української Народної Республіки.

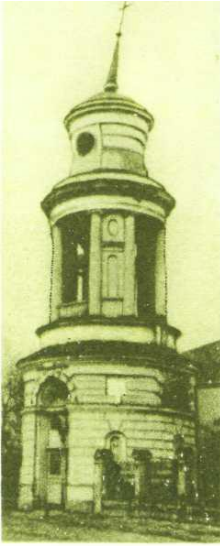
Заступник голови Київської міськради Берсен і секретар Каплієнко 22 листопада 1934 р. підписали постанову, в якій доля пам'ятки

вирішувалась так: „пайовики-робітники будівельного кооперативу Жовтневого району в кількості 531 особи вимагають закриття та зносу костьолю, оскільки за планом на даній території має бути збудовано 2 житлових будинки... На віддаленні 2-х метрів від костьолю є збудовано 4 житлових будинки, в яких живуть робітники підприємств та заводів „Донбаля“, „Більшовик“, „Ленкузня“, „Точприбор“ тощо, які вимагають закриття костьолю, оскільки він являється місцем затемнення свідомості людства на терені житлового комбінату... Президія Міськради ... ухвалює: греко-уніатський костюл закрити, а приміщення передати Міськкомгоспу для зносу”.

ЦЕРКВА
ВОСКРЕСІННЯ
ХРИСТОВОГО

Церква Воскресіння Христового, що знаходилася на розі сучасних вулиць Межигірської та Спаської, була однією з найбільших дерев'яних церков на Подолі у XVII ст. Згодом на цьому місці збудували мурований храм у барокко-вому стилі, за одними відомостями -1670 р. коштом київського міщанина Михайла Грека, за іншими-1698 р. коштом іншого киянина - Михайла Родзинського. У плані будова мала традиційний вигляд грецького хреста з п'ятьма банями і фасадами, типовими для кінця XVII ст. Ліпні оздоби знадвору і розпланування споруди тяжіли до „мазепинського" стилю, яким відзначалися уфундовані гетьманом монументальні бароккові собори. У XVIII - XIX ст.ст. церква зазнала перебудови: у 1760-х рр. її „репарацію" здійснив Іван Григорович-Барський, а раніше, 1732 р., - невідомий зодчий за кошти полкового осавула Павла Гудими. 1809 р. коло церкви над в'їзною брамою за проектом Андрія Меленського зведено дзвіницю в стилі ампір. Після пожежі 1811 р., коли п'ять бань церкви згоріли, їх замінили однією. У такому вигляді споруда збереглася до 30-х рр. XX ст.

Пам'ятку зруйновано „тихою сапою", без повідомлення у пресі, належного обстеження вченими, хоча жодної потреби в руйнації не було.

У місті уцілили дві інші Воскресенські церкви, з якими іноді плутають знищену, - бароккова 1701 -1705 рр. поблизу Києво-Печерської лаври і споруджена наприкінці XIX століття, в якій у 1907 р. Леся Українка брала шлюб з Климентом Квіткою.

ДЕСЯТИННА
ЦЕРКВА

Церква Успіння Пресвятої Богородиці-перша відома мурована церква середньовічного Києва-знаходилася на колишньому дворіщі варяга-християнина Тури, у центрі княжого двору міста Володимира. Літопис руський за Іпат-ським списком під 991 р. повідомляє: „Потім же, коли Володимир жив у законі християнському, надумав він спорудити камінну церкву святої Богородиці, і, пославши [послів], привів майстрів із Греків, [і] почав зводити. А коли скінчив споруджувати, прикрасив він її іконами, і поручив її Анастасові-корсуня-нину... Він дав сюди все, що взяв був у Корсуні, - ікони, і начиння церковне, і хрести". Вважається, що будівництво церкви тривало з 989 по 996 р. її було оздоблено фресками, мозаїками, мармуром. Довкола спорудили муровані будинки, а на майдані перед фасадом встановили вивезені з Корсуня статуї. На утримання церкви князь Володимир призначив десяту частину (десятину) своїх прибутків, від чого вона здобула назву Десятинної.

Це був хрестово-купольний шестистовпний храм. Зарубіжні дослідники виводять його структуру з провінційного базилікового типу архітектури, відомого в X ст. у Херсонесі та Болгарії. Писемні джерела XIV ст. вказують, що церква була багатокупольною, проте серед дослідників немає усталеного погляду на первісний вигляд пам'ятки.

Церква правила за родову усипальницю київських князів та членів їхніх родин, тут покоївся прах Володимира Великого, його шостої дружини Анни, великої княгині Ольги та інших.

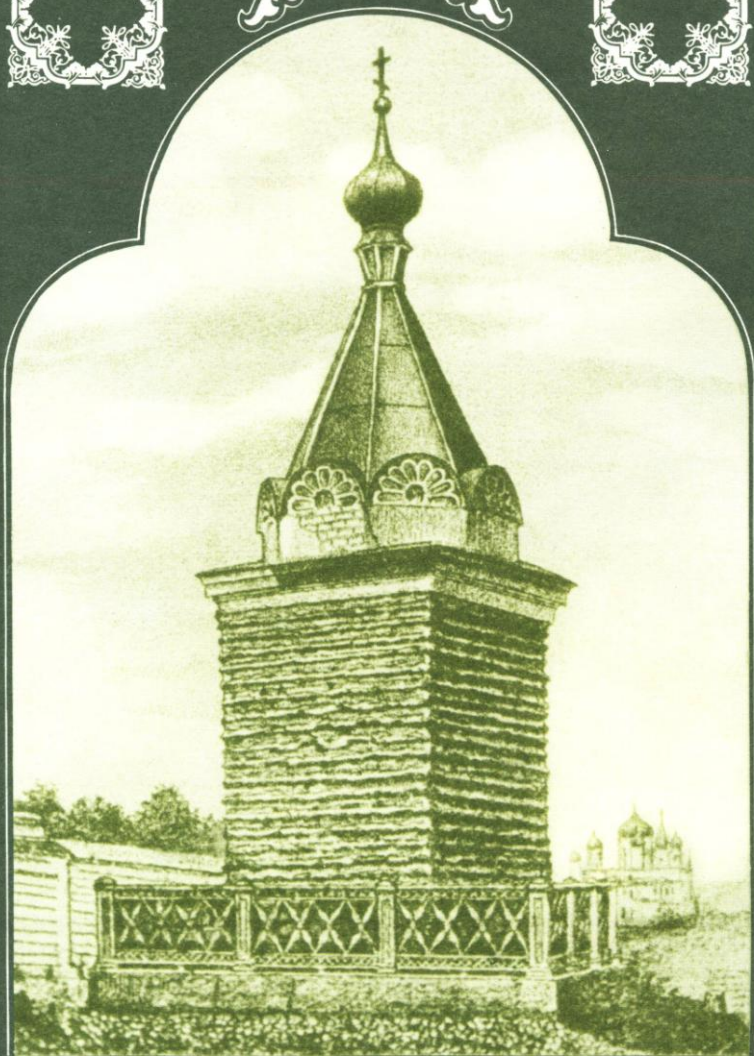
Під час Батиєвого побою, 1240 р., „городяни зробили... укріплення навколо [церкви] святої Богородиці [Десятинної]. А назавтра прийшли [татари] на них, і була битва межі ними велика. Люди тим часом вибігли і на церкву, і на склепіння церковне з пожитками своїми, і од тягара повалилися з ними стіни церковні".

1635 р., за митрополита Петра Могили, довкола руїн Десятинного храму були проведені розкопки, розшукані саркофаги з давніми похованнями. Тоді ж почалися відбудовні роботи. Церкву, відновлену з використанням уцілілих частин стін та історичних підмурків, називали Могилянською або Десятинного Миколи. Вона проіснувала до початку XIX ст.

У 1828-1842 рр. на її місці за проектом Василя Стасова збудовано нову, меншу, церкву в російському псевдовізантійському стилі. На жаль, у ході будівництва знищено рештки давньоруських стін, збереглися тільки старовинні підмурки.

У радянський час після заборони церковних відправ Десятинна церква перейшла у відання крайової інспектури охорони пам'яток культури. За свідченням її головного інспектора, видатного киевознавця Федора Ернста, Археологічний комітет Всеукраїнської Академії наук мав намір влаштувати в споруді музейну експозицію археологічних пам'яток, виявлених на розкопках Верхнього міста.

У 1935 р. архітектурну пам'ятку першої половини XIX ст. зруйновано, 1937 р. на її садибі за проектом архітектора Йосипа Каракіса споруджено будинок сучасного Державного історичного музею. Зараз контури середньовічних підмурків Десятинної церкви викладені полірованим каменем.

ИРИНИСЬКИЙ
СТОВП

За літописним свідченням, церкву святої Ірини заклав як головну церкву однойменного жіночого монастиря 1037 р. князь Ярослав Мудрий на честь патронеси, своєї дружини Інгігерди (після хрещення Ірини, Орини), дочки шведського короля Олафа III. Це відбулося у рік 60-ліття князя одночасно із закладенням Софійського собору, церкви Благовіщення святої Богородиці на Золотих воротах і монастиря святого Георгія Побідоносця. Як гадають сучасні дослідники, завершилося будівництво Ірининської церкви 1054 р. Знаходилася вона на розі Володимирської та Ірининської вулиць, за іншими даними-на стику Стрілецької вулиці і Стрілецького (Георгіївського) провулка. За деякими відомостями, позаду церкви була могила князя Діра (п. 882 р.).

У 1124 р. Ірининський монастир постраждав від сильної пожежі, 1169 р. його пограбував суздальський князь Мстислав Андрійович, син Андрія Боголюбського, 1204р.-Рюрик Ростиславович, князь перемиський. Головна церква монастиря була поруйнована у період Батієвої навали, у XIII-XVII ст. ст. вона стояла в запустінні.

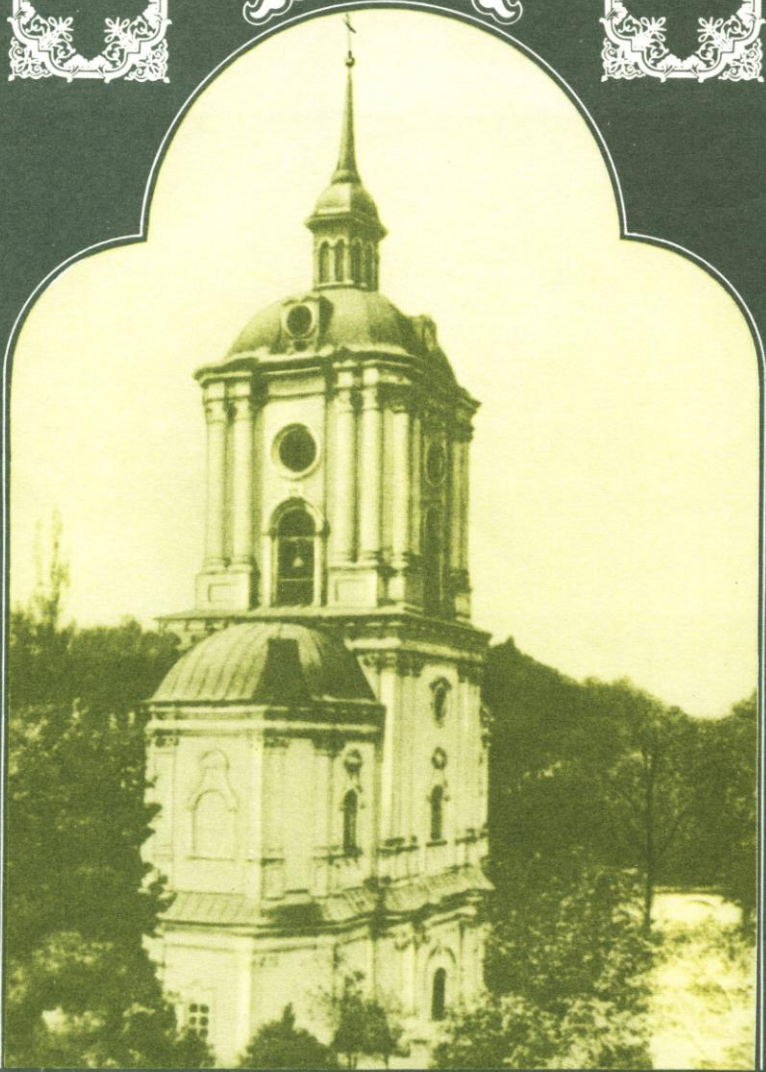
Під час спорудження системи фортифікаційних валів московської залози у XVII ст. над руїнами церкви насипали земляний пагорб. Лише у 1833 р. архітектор-аматор К. Лохвицький розкопав рештки архітектурної пам'ятки, зробив ряд цінних знахідок. За деякий час бездоглядні руїни розтягли на цеглу. У 1846 р. дослідження продовжив археолог О. Ставорський.

При новому плануванні міста у XIX ст. під час прокладання сучасної Володимирської вулиці залишки Ірининської церкви розібрали зовсім, лишили тільки колону-одну з чотирьох, що колись тримали баню споруди. 1855 р. цю колону, за якою усталилися назви „пам'ятник Орини“, „Ірининський стовп“, покрито дашком із цибулястою главкою, яку вінчав позолочений хрест. Рештки підмурків забрукували, частина їх 1913 р. опинилася під споруджуваним будинком губерньського земства.

У 1933 р. заступник голови Українського комітету охорони пам'яток культури, що діяв при Народному комісаріаті освіти УСРР, професор Василь Дубровський доповідав ЦК КП(б)У: „За розпорядженням якогось урядовця знищено вщерть XI століття європейського значення рештки т. зв. Стовпа Ірини у Києві“. Повніші відомості про обставини руйнування пам'ятки з'явилися у пресі лише 1989 р., через рік після оприлюднення зацитованого документа, завдяки знахідці Олександра Рибалка у фондах Центрального державного архіву Жовтневої революції та радянського будівництва УРСР.

Злочин скоєно під прикриттям ночі з 26 на 27 березня 1932 р. Оpubлікований на сторінках журналу „Пам'ятки України“ лист Київської обласної інспекції охорони пам'яток культури до обласної прокуратури, датований 1932 р., до певної межі проливає світло на перебіг подій та подає подробиці знищення історичної пам'ятки.

Каталог виставки Українського музею в Нью-Йорку „Втрачені архітектурні пам'ятки Києва“ та інші зарубіжні джерела містять відомості про знесення Ірининського стовпа за наказом «урядовця», голови Київської міськради Рижкова.

ДЗВІНИЦЯ
КИРИЛІВСЬКОГО
МОНАСТІРЯ

На літописному урочищі Дорогожичах (назва якого збереглася у назві вулиці Дорогожицької) після 1140 р. чернігівський князь Всеволод-Кирило Ольгович на пам'ятку про оволодіння Києвом заклав Кирилівський монастир.

З 1734 р. за проектом і під безпосереднім керівництвом Івана Григоровича-Барського у монастирі здійснювалися будівельні та реставраційні роботи. Окрім „репарації“ Кирилівського собору XII ст. він оформив головний південно-західний підхід до монастиря. Було створено ансамбль із нових споруд-дзвіниці, в'їзної брами, двох башт, кам'яної огорожі. Домінантою стала триярусна дзвіниця, що відзначалася багатством, функціонально поєднувала в собі браму, надбрамну церкву і дзвіницю, її баню прикрашав шпиль.

Мистецтвознавець Михайло Дегтярьов за документами київської духовної консисторії встановив, що дзвіниця побудована не 1760 р., як вважалося досі. В цьому році було складено лише проект споруди, а зведено її пізніше, у 60-70-хрр. XVIII ст., принаймні лише 1773 р. „доношение братии“ монастиря інформує про закінчення будівництва.

Після закриття у 1786 р. монастиря комплекс будівель XVIII ст. перейшов у власність богадільні, будинку для інвалідів. Для спорудження нових корпусів поступово розбиралися на цеглу давні. У 1803 р. сюди переведено будинок для божевільних. Дзвіниця тривалий час використовувалась як аптека.

У радянський час Кирилівську лікарню перетворено на „психіатричний лікувальний заклад“. До 1935 р. при лікарні діяв психіатричний технікум.

Постановою від 18 травня 1929 р. Раднарком УСРР оголосив всю садибу монастиря державним заповідником. „Того самого року, - писав Федір Ернст, - культове життя кол. церкви припинилося і будови помалу перетворюються на музеї. ...У приміщенні дзвіниці (де тепер аптека) має організуватись музей архітекта Григоровича-Барського“. Але збутися цьому плану не судилося.

У вітчизняних публікаціях про знищення видатної пам'ятки повідомляється двома словами-„не збереглася“. Із опублікованої 1988 р. доповідної записки Українського комітету охорони пам'яток культури, надісланої до ЦККП(б)У в 1933 р., з'ясується, що „народний комісаріат здоров'я протягом 3-х років не передавав Державному Києво-Кирилівському заповідникові пам'ятки - твору Григоровича-Барського, колишньої дзвіниці, переховуючи в ній вибухові матеріали (бензин тощо), тримав пам'ятку в умовах, за яких трапилася руйнація та пожежа“. Т. Геврик у каталозі „Втрачені архітектурні пам'ятки Києва“ обнародував свідчення А. Александрова, вченого охоронця Києво-Кирилівського заповідника, записане 10 лютого 1942 р. професором Олексою Повстенком: дзвіниця, монастирська стіна, брама й наріжна вежа розібрані 1937 р. на цеглу.

ЦРКВА
БОГОРОДИЦІ
ПИРОГОЩІ

Соборна церква Успіння Пресвятої Богородиці (Богородиця Пирогоща) споруджена як собор київського ремісничого й торговельного Подолу біля Замкової гори у межах сучасної Контрактової площі у 1132 - 1136

рр. за часів князювання синів Володимира Мономаха - великих князів київських Мстислава (Федора-Гаральда) і Ярополка. Названа церква, за припущенням дослідника давньоруської архітектури Юрія Асеева, на честь уславленої ікони Богоматері, що зберігалася у Влахенському монастирі (Цесароград, Константинополь, нині Стамбул). Конструкція її характерна для київських культових споруд XII ст. - прямокутна у плані, увінчана одним верхом. Первісно церква була оздоблена фресками, її підлога - мозаїчними плитами.

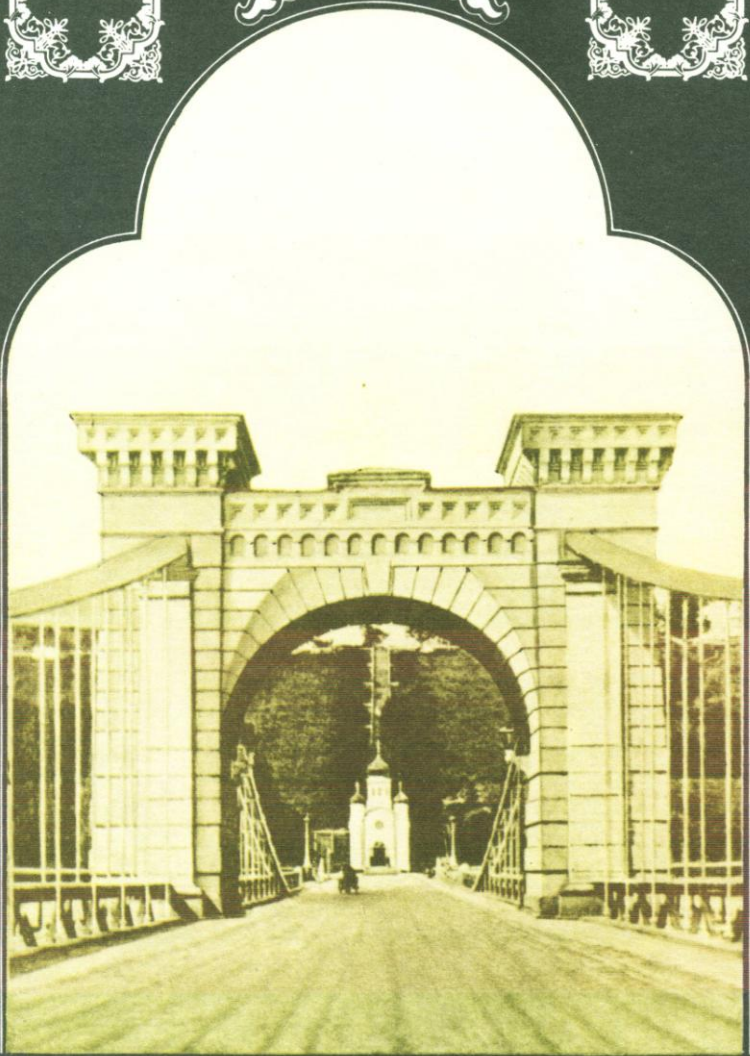
Під час нападу на Київ кримського хана Менглі-Гірея 1482 р. церква була „изнищена й ободрана”. На початку XVII ст., коли Софійський собор належав уніатам, Успенську церкву перетворено на кафедральну. У 1613-1614 рр. під керівництвом італійського архітектора Себастьяно Брачі перебудовано весь верх церкви, зроблено п'ять бань за системою української дерев'яної архітектури. Після пожежі 1718 р. церкву реконструював у формах українського барокко Іван Григорович-Барський. З 1778 р. її інтер'єр прикрашав десятиметровий іконостас, один з кращих у стилі рококо. Срібні царські ворота 1784 р. виготовили коштом запорожця Василя Білика. Після пожеж на початку XIX ст. церква була знову реконструйована - тепер у стилі класицизму. Згодом її обліпили численні прибудови, знесені у 1929 р.

За проектом Григоровича-Барського у 1770-х рр. поруч із церквою зведено незвичну за багатофункціональним призначенням триярусну дзвіницю з елементами української цивільної архітектури, її було знесено при переплануванні Подолу. Натомість 1835 р. поставили ротондальну дзвіницю з високим шпилем.

Біля церкви ховали представників київського магістрату, заможних міщан. Тут знаходилася могила уславленого зодчого Івана Григоровича-Барського.

Широко відома Богородиця Пирогоща завдяки згадці в класичному творі України-Русі „Слово о полку Ігоревім”. Князь Ігор, вирвавшись із половецького полону, гостював у великого князя київського Святослава Всеволодовича. В день храмового свята Успіння 15 серпня 1185 р. він їде по Боричевому саме до цієї церкви. Фінальний епізод „Слова” трактується вченими і публіцистами як такий, що символізує припинення чвар і усобиць між руськими князями. За злостивою іронією долі, напередодні 750-річного ювілею видатної пам'ятки давньоруської писемності (1935 р.) церкву Богородиці Пирогощої знищено. Роком раніше вона стала кафедрою митрополита Української автокефальної православної церкви.

У 1976- 1979 рр. експедиція Інституту археології АН УРСР досліджувала рештки підмурків церкви, після чого вони знову були засипані, а на поверхні влаштовано мальовничий квітник з контурами пам'ятки та скромною охоронною таблицею.

ЛАНЦЮГОВИЙ
МІСТ

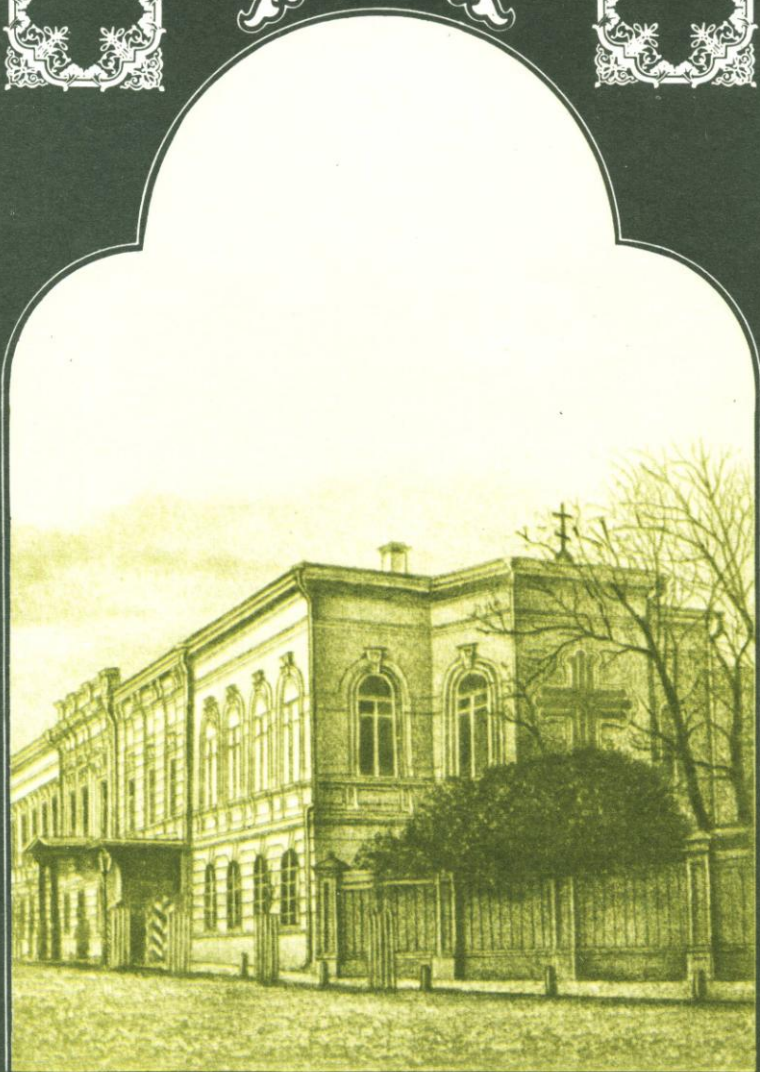

Поблизу Києво-Печерської лаври за повелінням Миколи II 1848 р. було закладено, а в 1850 р. завершено грандіозний на ті часи перший капітальний великий міст через Дніпро. Він був 365 сажнів (776 метрів) завдовжки і 27 аршинів завширшки, мав шість мурованих опор (биків), дерев'яний настил поверх залізних прутів, що з'єднувалися з опорами велетенськими ланцюгами (одна ланка важила 12 пудів!). Усі металеві частини моста виготовлялися за кордоном, у Бірмінгемі, і доставлялися 16 кораблями через Ліверпуль в Одесу, звідки волами транспортувалися до Києва. Спорудження моста, названого на честь імператора Миколаївським, обійшлося казні в 2,5 мільйона карбованців.

Розрахований на кінний проїзд (15 аршинів) і пішоходів (12 аршинів) міст був одним з найпопулярніших місць прогулянок, уславленою окрасою Києва. Автор індивідуального проекту і керівник будівництва англійський інженер Чарльз де Віньоль подбав не лише про транспортну зручність, безпечне конструкційне вирішення, а й про оригінальність силуету мосту, який по праву вважається унікальним архітектурним витвором. Над опорами здіймалися арки з баштами в стилі середньовічних англійських фортець і замків. Поєднання граціозних арок із ажурними захисними решітками та дугами провисаючих над прогонами ланцюгів створювало вишуканий візерунок конструкційних ліній. Довершували архітектурно-ландшафтний ансамбль панорама правобережних дніпровських схилів, лаврських церков і дзвіниць, марші сходів на Печерськ та споруджена навпроти моста п'ятибання каплиця св. Миколи. Від моста проклали набережне шосе на Поділ і в бік Ви-дубицького монастиря. Своєрідним його продовженням були чотири дерев'яні мости на Микільську слобідку.

У 1912 р. по мосту почав ходити трамвай. Простоявши неушкодженим майже всі роки громадянської війни, міст постраждав лише на початку червня 1920 р., коли білополяки висадили в повітря один прогін. Відновили міст, значно переобладнавши і модернізувавши, тільки 1925 р. за проектом визначного вченого в галузі мостобудування і електрозварювання Євгена Патона. Нову металеву конструкцію (250 тис. пудів) зібрали за 85 днів і урочисто відкрили 1 травня як новий міст імені Євгенії Бош. Від доведеного ритму пропорцій і вишуканих архітектурних ліній його попередника залишилося дуже мало. Мистецький чар і елегантний настрій заступила функціональна спрощеність. На початку Великої Вітчизняної війни міст зруйнували відступаючі радянські частини. Донині ще можна побачити уцілілі залишки опор висадженої в повітря пам'ятки.

ГЕНЕРАЛ -
ГУБЕРНАТОРСЬКИЙ
ПАЛАЦ

Про Липки, що славився у XVIII ст. липовими гаями, відомий мистецтвознавець Кость Широцький у путівнику по Києву, виданому 1917 р., писав: „...До Левйшова це була досить пустельна частина міста, де перехожі огоргались хмарами пилу і наражались на небезпеку від безлічі собак". Прокладена тут у минулому XVIII ст.. за розпорядженням київського, волинського і подільського генерал-губернатора В. Левашова вулиця носила його ім'я. Природно, що її першочерговою і найзначнішою спорудою став генерал-губернаторський палац.

Це була поважна двоповерхова мурована споруда на перехресті Левашовської та Інститутської вулиць із парадним під'їздом і пишним парком, уцілілою частиною Кловського гаю. Неподалік на Липках розмістилися „дворянська комісія", інститут шляхетних дівчат, палаци великої шляхти, родовитої аристократії.

У генерал-губернаторському палаці після В. Левашова мешкали його наступники, а в 40-60-хрр. XIX ст. зупинялися російські царі Микола I та Олександр II. Коштом міністерства внутрішніх справ 1864 р. в будинку влаштована і опоряджена домовна церква св. Миколи. Про тутешній дореволюційний побут згадує син генерал-губернатора графа О. Ігнат'єва, який урядовав у 1889 — 1896 рр.,- Олексій Ігнат'єв, відомий дипломат, генерал-лейтенант, у двотомнику спогадів „П'ятдесят років у строю".

У роки громадянської війни палац використовували за різним, найнесподіванішим, призначенням - від резиденції гетьмана П. Скоропадського у 1918 р. до розміщення Всеукраїнської надзвичайної комісії у 1919 р. Білополяки 1920 р. влаштували тут склад артилерійських боєприпасів, який при відступі висадили в повітря, чим завдали великої шкоди споруді. Руїни були не придатними до відновлення, їх розібрали і 1925 р. розпланували тут сад „спілки радторгслужбовців" з літнім театром та тенісними майданчиками. Врешті тут звели урядові жилі будинки .

Інший, давніший, генерал-губернаторський будинок, споруджений у 50-х рр. XVIII ст. за проектом московського архітектора С. Каріна, зберігся.

ЦЕРКВА
МИКОЛИ ДОБРОГО

Церква св. Миколи знаходилася на вул. Покровській навпроти уцілілої Покровської церкви І. Григоровича-Барського. Первісна дерев'яна споруда була зведена наприкінці XVI ст. коштом гетьмана Війська Запорозького Самійла Кішки, героя класичної козацької думи, що оповідає про його багаторічну турецьку неволю. Власне, і будівництво церкви гетьман присвятив своєму звільненню.

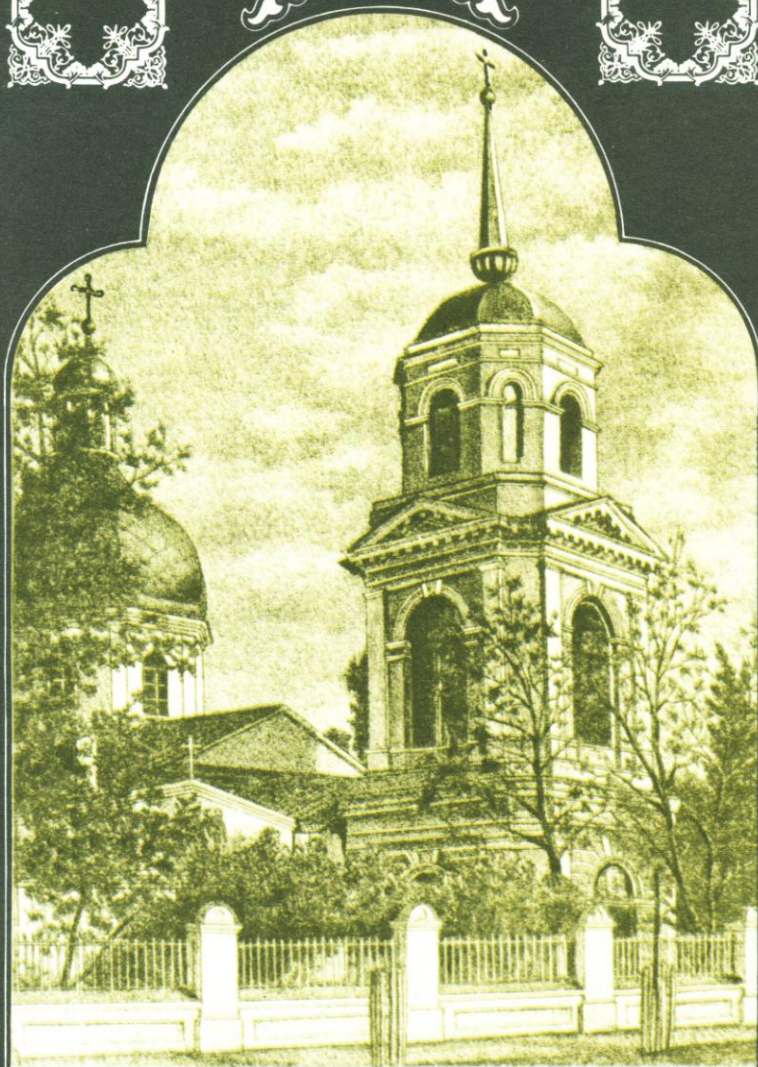
Традиції добродійства серед українського козацтва були давніми і тривкими. У

запорожців існував звичай жертвувати частину здобичі на Покровську церкву на Січі (Січову Покрову), Трахтемирівський монастир, де знаходився їхній шпиталь для калік і старих, Межигірський монастир. Рядки з думи „Самійло Кішка" підтверджують це: *А сребло-злато — на три часті паювали: Первую часть брали, на церкви накладали, На святого Межигорського спаса, На Трахтемирівський монастир, На святую Січовую покрову давали, Которі давнім козацьким скарбом будували, Щоб за їх, встаючи і лягаючи, Милосердного бога благали; А другу часть помеж собою паювали; А третю часть брали, Очеретами сідали, Пили да гуляли,*

Із семип'ядних пиццалей гримали, Кішку Самійла по волі поздоровляли...

Церква кілька разів горіла та знову відбудовувалася. У 1706 р. замість дерев'яної, яку вщент знищила пожежа 1661 р., спорудили муровану бароккову церкву. У 1716 р. коло неї невідомий російський архітектор змурував невисоку дзвіницю московського стилю, у 1781 р. її перебудував архітектор І. Григорович-Барський (збереглася дотепер). Церкву в стилі барокко замінила 1800-1807 рр. ампірна, зведена за проектом архітектора Андрія Меленського коштом київського купця Сухоти. Вона мала одну велику баню, головний фасад був оздоблений класичним чотириколонним портиком. Овальний у плані іконостас у стилі класицизму являв собою один із найкращих творів Меленського.

Церкву-пам'ятку знищено 1935 р., інформації про обставини руйнування немає.

БОРИСОГЛЕБСКА
ЦЕРКВА

Літопис руський містить ґрунтовну оповідь „Убивство святих новоявлених мучеників Бориса і Гліба". В ній детально простежується трагічна доля братів - князя володимир-волинського і ростовського Бориса-Романа та князя муромського Гліба-Давида, підступно вбитих у боротьбі за владу людьми зведеного брата князя туровського Святополка-Петра Ярополковича Окаянного, що, „сповнившись беззаконня і Каїнів замір прийнявши", заволодів у такий спосіб київським великокняжим столом. Канонізовані церквою в ранг святих Борис і Гліб, за виразом літописця, - „заступники Руської землі і світильники, що завжди сіяють і моляться завжди до владики за своїх людей". Культ святих великомучеників набув великого поклоніння в Україні-Русі. На їхню честь писали ікони (найвідоміші-кам'яна ікона Гліба XI ст. із Тмуторокані та ікона Бориса і Гліба кінця XIII- початку XIV ст.ст.), споруджували численні храми. Борис і Гліб стали символом християнської жертвності, осуду насильства і чвар, якими так насичена історія Київської Русі.

У Києві Борисоглібська церква знаходилась на сучасній Борисоглібській вулиці. За різними джерелами, стояла вона на місці давньої кам'яної Турової божиці і майдану, де в XII ст. збиралося народне віче. З XV ст. відома дерев'яна Борисоглібська церква. На початку XVII ст. на її місці знаходився домініканський костюль, згодом перенесений на Лівобережжя. Замість нього побудували Різвпередеченську дерев'яну церкву, а у 1692 р. коштом київського козацького полковника Григорія Коровки-Вольського спорудили нову, муровану, в стилі українського барокко, на честь Бориса і Гліба. Центральна частина церкви зберегла давньоукраїнську трьохкамерну конструкцію, над якою піднімалися три бані. У 1737-1741рр. церкву розписали відомі київські майстри Василь Романович та Федір Камін-ський. У 1802 р. з північного боку церкви добудовано приділ, а пізніше-дзвіницю в стилі ампір.

У Державному архіві Києва виявлено закриту постанову президії міськради від 29 червня 1934 р. про знесення пам'ятки, вмотивоване кількома причинами: „1. Поруч з церквою міститься держелектровня, яку необхідно поширити. 2. Церква не дає можливості провадити нормальну роботу електровні та школі, що межують з церквою, оскільки церковники намагаються провадити антикомуністичну роботу серед робітників електровні та учнів. 3. За закриття церкви є постанова робітників електровні 280 осіб та зібрано підписів 277... Президія Миськради... ухвалює Борисо-Глібську церкву старослов'янської орієнтації на Подолі, де міститься церква, передати першій держелектровні для поширення такої".

Ухвала була реалізована. Тепер про пам'ятку культової архітектури нагадує тільки назва вулиці.

ТРОХСВЯТИТЕЛЪСЬКА
ЦЕРКВА

Великокняжа палацова Василівська церква, одна з найстаріших в Україні-Русі, мстилася орієнтовно на початку сучасної Десятинної вулиці. За літописом, князь Володимир Великий, прийнявши 988 р. християнство і взявши собі ім'я Василій, „повелів... робити церкви і ставити [їх] на місцях, де ото стояли кумири. І поставив він церкву святого Василя [Великого] на пагорбі, де ото стояли кумири Перун та інші". Язичницьких ідолів стягли Боричевим узвозом і покидали в Дніпро. Встановлена на їхньому місці дерев'яна церква проіснувала приблизно до кінця XII ст.

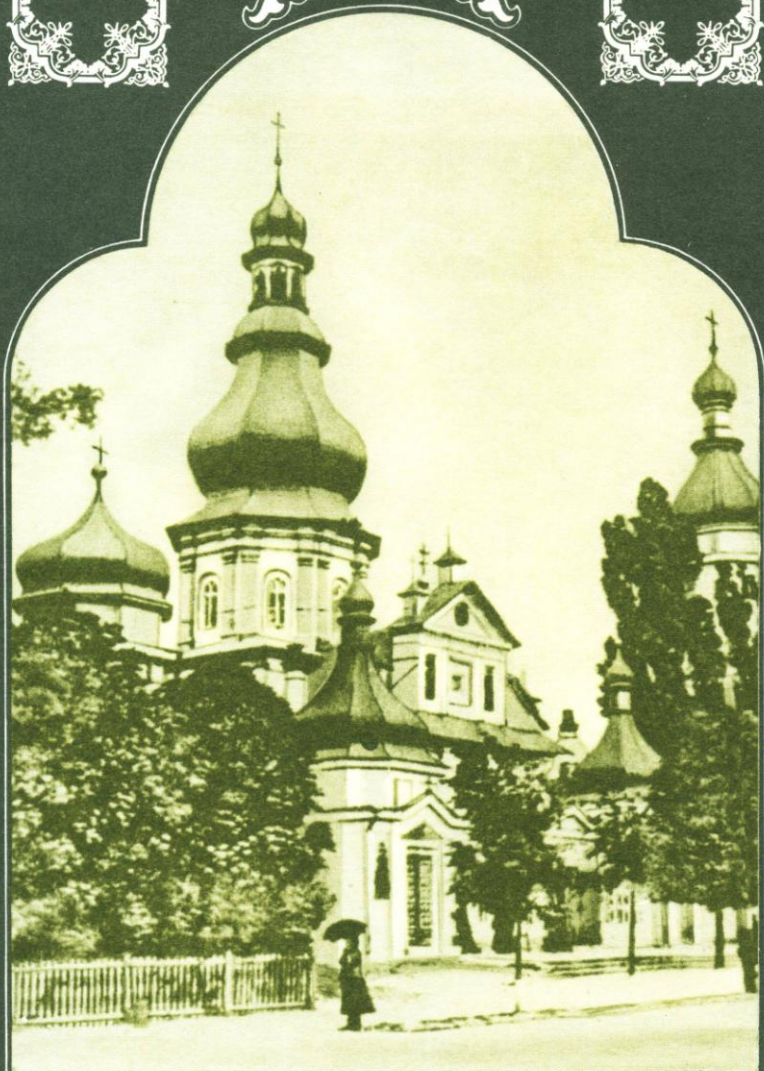
У 1184 р. князь Святослав Всеволодович замінив її новим мурованим храмом, який під час Батієвої навали був спустошений.

У 1640-х рр. митрополит Петро Могила відновив її, передав Братському монастиреві і присвятив трьом святителям-Василію Великому, Григорію Богослову та Іоаннові Златоустому, звідки й пішла нова назва- Трьохсвятительська.

Під час боїв за Київ, у ході повстання українських козаків під проводом гетьмана Івана Виговського в 1658-1660 рр., церква була значно пошкоджена. Довкола неї побудували військові склади. Недоладне використання поступово знищувало будівлю: до 1688 р. уже не існувало бань і склепінь, а стіни мали розібрати на цеглу. У 1693 р. митрополит Варлаам Ясинський розпочав, а 1707 р. генеральний суддя Василь Кочубей закінчив відбудову церкви у бароковому стилі. Тут засновується невеликий монастир, що діяв до 1787 р. У другій половині XVIII ст. коштом Війська Запорозького до південної стіни добудували каплицю, прикрасили храм новим іконостасом у стилі рококо. На початку XIX ст. у садибі церкви проводились археологічні розкопки, знайдено рештки культурного шару X-XII ст. ст. У 1888 р. церкві повернуто первісне наймення-Василівська. Тоді ж біля неї було споруджено незграбну дзвіницю.

Першою із архітектурного церковного комплексу постраждала дзвіниця її розібрали в 1929 р. як таку, що не мала особливої цінності. За нею знищено й саму церкву. Рішенням президії Київської міськради 8 серпня 1934 р. ухвалено: „Трьохсвятительську церкву закрити, а приміщення передати управлінню будівництва будинку Уряду під знос для збудови будинку Раднаркому УРСР". Поруч з місцем, де була церква, за проектом архітектора Йосипа Лангбарда споруджений урядовий будинок (у свій час тут знаходилися київські міськком та обком Компартії України). Ухвалу про знесення підписали голова міськради Петрушанський, секретар Іванов і передали на затвердження ВУЦВК. Цей документ уперше обнародовано наприкінці 1989 р. на виставці, організованій історико-архітектурним заповідником „Стародавній Київ”.

Перед знесенням обмір і фотофіксацію пам'ятки зробила група під керуванням професора Іполита Моргилевського, про що він доповів 11 вересня 1934 р. на засіданні комітету по дослідженню Михайлівського Золотоверхого монастиря. Матеріали архітектурних обмірів зберігаються у фондах заповідника „Софійський музей”. Спираючись на них, можна легко відтворити знищену пам'ятку.

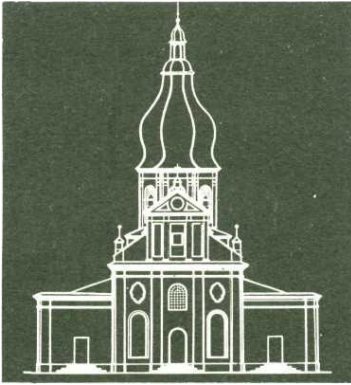

МИКІЛЬСЬКИЙ
ПУСТИННИЙ
МОНАСТІР

Пустинно-Мало-Микільський-Слупський монастир, один із найдавніших, знаходився на дніпровському схилі, біля Аскольдової могили. За переказами, його заснував у 1113 р. князь Мстислав Володимирович, син Мономаха. Наприкінці XII ст., під час половецьких набігів і міжусобних князівських війн, монастир пограбували і розорили. У 1174 р. князь Андрій Боголюбський підпорядкував Микільську пустинь Печерському монастиреві. У 1240 р. орди Батия спустошили її.

Перші певні відомості про чоловічий Микільський монастир походять з 1411 р., з післямови до Євангелія, переписаного ченцем Макарієм. Згодом монастир збагатився земельними володіннями, хоча наприкінці XVI ст. занепав, і лише у другій половині XVII ст. гетьмани Богдан Хмельницький та Іван Мазепа, російський імператор Петро I своїми універсалами і грамотами відновили його тривке становище. Дорогу до нього вказував „слуп“- стовп з іконою св. Миколи. У 1690-1696 рр. гетьман Мазепа побудував на горі над монастирем велику соборну церкву св. Миколи. Після того дерев'яна монастирська церква дістала назву „Малий Микола" на відміну від Великого Миколи на горі (з 1732 р. вони належали до різних монастирів). У 1715 р. київський генерал-губернатор князь Дмитро Голіцин побудував на місці дерев'яної нову муровану церкву, що мала характерну для українського будівництва конструкцію й високу барокову баню.

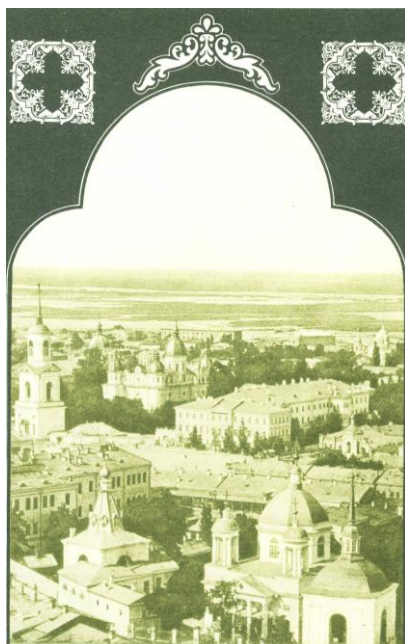
Монастирем опікувалося Запорозьке Військо. Проте у XIX ст. від колишнього багатства, численних володінь лишився мізер. Із земельних угідь монастиреві належав цвинтар біля Аскольдової могили. Нинішній парк культури і відпочинку, парк біля Верховної Ради України та Маріїнського палацу колись входили в монастирську

Довгу ниву, що тяглася ледь не до самого Подолу. У XIX ст. церкву перебудували, змінили первісний бароковий вигляд. У 1849 р. коло неї споруджено триповерхову дзвіницю.

Обставини знищення монастиря у 1930-х рр. досі не з'ясовані. Відомо тільки, що у 1936- 1937 рр. на місці пам'ятки було влаштовано паркові кіоски.

Управління освіти виконавчого комітету
Старокостянтинівської міської ради
Міський методичний кабінет

ВТРАЧЕНІ СКАРБИ

м.Старокостянтинів
2007

ВТРАЧЕНІ СКАРБИ

Методичні рекомендації для вчителів історії при вивченні тем «Культура України» у 7-11 класах

Укладач:

**Прадун Валерій Миколайович, методист ММК
управління освіти виконавчого комітету
Старокостянтинівської міської ради.**

Складовою частиною духовного відродження нашого суспільства стало висвітлення «білих плям» у вітчизняній історії. У машину репресій потрапляли не лише люди –гинули численні твори мистецтва, архітектурні пам’ятки, які були справжніми перлинами вітчизняної та світової культур.

Комплект листівок розрахований на вчителів історії, краєзнавців, учнів, всіх хто цікавиться історією культури України.

Матеріали підготовлені за публікаціями в пресі, Інтернет виданнях та архівних документах.